VIIKONVAIHDE

PERJANTAIVIERAS

Nestor Mahno

Jaakko Ilkka oli nuijasodan talonpoikaisjohtaja, joka nostatti Pohjanmaan ja Hämeen talonpojat verokapinaan ja taisteluun linnaleiriä pitäneitä uplantilaisia huoveja vastaan. Nokialla nuijamiehille kävi huonosti, huovit hakkasivat heitä maahan Poltinkoskelle asti. Ilkka itse pakeni maanpakoon Tallinnaan.

Emiliano Zapata oli meksikolainen talonpoika, joka nousi hallitsevaa yläluokkaa vastaan, ajoi maareformia ja perusti tasavallan – ja hupaisaa kyllä, Meksikon institutionaalisen vallankumouspuolueen. Zapatasta tuli lopulta maansa presidentti.

Tomas Masaryk oli vaunusepän poika, joka opiskeli filosofian professoriksi, ryhtyi nuortšekkiläisen puolueen puheenjohtajaksi, nousi Tšekinmaan vapaustaistelijaksi ja lopulta hänestäkin tuli maansa ensimmäinen presidentti.

Mutta satutteko tietämään kuka oli Nestor Mahno ?

Nestor Mahno oli ukrainalainen talonpoikaisjohtaja ja anarkokommunisti, joka perusti Kaakkois-Ukrainaan Vapaan Territorion eli Vapaan Tasavallan. Tämä territorio pysyi pystyssä vuodet 1918–1921. Se perustui talonpoikien vapaisiin yhteenliittymiin, meikäläisittäin kuvaten vapaakuntiin.

Mahno johti myös 50 000 miehen vallankumousarmeijaa eli Mustaa armeijaa. Nimi tulee siitä, että sen tunnuksena oli anarkistien käyttämä musta lippu.

Mahnolaiset ehtivät ensimmäisen maailmansodan vaiheissa taistella kaikkia mahdollisia sotajoukkoja vastaan, yhtä hyvin punaisia bolshevikkeja, niin valkoisia kenraaleita kuin saksalaisten suojakaarteja vastaan. Kunnes punakenraali Mihail Frunze tuli Neuvosto-Venäjän voimin ja löi maahan kiusallisen kilpailevan voiman.

Mahno vastusti valtiota, kapitalismia, teollisuutta ja yleensä auktoriteetteja. Hän yritti toimeenpanna Pjotr Kropotkinin yhteiskunnallista ohjelmaa, jossa keskeisintä oli mahdollisimman pitkälle viety desentralisaatio. Mies on aikalaiskuvausten mukaan ollut karismaattinen ja itseoppinut, sellainen, joka nousee johtoon, kun muuta valtaa ei ole. Erään viitteen mukaan Mahno olisi ollut taustaltaan kasakka, jolloin kasakoiden kunniaetiikka selittäisi osan hänen pyrkimyksistään. Toisin sanoen hän oli atamaani.

Neuvostoliittolaisen historiankirjoituksen kuvaama Mahno on sivistymätön anarkisti ja terroristi, joka ei voinut kuin epäonnistua Ruotsin kokoisen yhteiskuntakokeensa kanssa. Vastaavasti Mahno kiinnostaa esimerkiksi länsimaisia teatterintekijöitä, koska hänen unelmansa oli suuri ja mahdoton.

Mieleeni on jäänyt jostakin historiankirjasta väite, että Mahnon katkerat joukot katkoivat rautatiet, polttivat kartanoiden kirjastot ja kaatoivat yksi kerrallaan puistojen kaikki omenapuut. Tämä kuulostaa nimenomaan kilpailevien kommunistien tehtailemilta jälkikuvilta. Jos tuollainen olisi oikeasti totta, olisi entistä kiintoisampaa ymmärtää, mistä kokemuksista moinen käytös kumpusi.

Vapaan territorion tuhouduttua Mahno pakeni Saksan kautta Pariisiin. Hänestä oli voimassa Neuvosto-Venäjän asettama salamurhamääräys. Pariisissa hän elätti itsensä puuseppänä muun muassa oopperatalossa, filmistudioilla ja Renaultin autotehtailla. Mies oli siis hyvin kätevä käsistään.

Mahno kuoli Pariisissa 44-vuotiaana tuberkuloosiin. Sitä ennen hän ehti kirjoittaa muistelmansa. Jos ken osaisi ukrainaa tai edes ranskaa, voisi kertoa tästä historian hahmosta lisää. Itse joudun päättämään tähän.

JUHA KUISMA on kylien liiketoiminta-asiamies.

KANSAN SUUSTA

Kissa kulkee omia polkujaan

Kissa putoaa aina jaloilleen, sanotaan. Sanontaa voi soveltaa vaikkapa ihmiseen, joka vararikon tai muun vastoinkäymisen jälkeen nousee yhä uudelleen.

Kissa on sananparsieläimenä varsin suosittu. Siinä missä koira on isäntänsä nöyrä palvelija, kissa on itseriittoinen oman polkunsa kulkija.

Jos väkeä on kuin Vilkkilässä kissoja, ihmisiä on paljon. Kansa tuntee myös Vinkkilän kissat, joita on erään version mukaan melkein neljätuhatta: Vinkkilässä viis veräjää, joka veräjällä viis ämmää, joka ämmällä viis pussia, joka pussissa viis kissaa, joka kissalla viis poikaa.

Suomesta löytyy lukuisia Vilkkilä-nimisiä taloja. Ilmeisesti sanonta Vinkkilän kissoista on peräisin Vammalan Vinkkilän kylästä.

Työtä vieroksuvasta ihmisestä sanottiin Pornaisissa, että söisihän kissakin kaloja, vaan ei kastaisi kynsiään. Sanonta ”kun kissa on poissa, hiiret hyppii pöydällä” sopii vaikkapa viikonloppuun, jonka teini-ikäiset viettävät kotona keskenään.

Suomessa tunnetun sanonnan mukaan kissa kiitoksella elää, mikä ei tietenkään ole totta. Euroopassa sanonta tunnetaankin muodossa: ei kissakaan kiitoksella elä.

Omankehun väitetään haisevan. Vanhempi sukupolvi muistaa sanonnan ”kukas kissan hännän nostaa, ellei kissa itse”. Entisten aikojen vaatimattomuuteen kuului, ettei kehunut itseään – edes silloin, kun siihen olisi ollut aihetta.

TOPI LINJAMA

JARI LUOMANEN

Koko taivaan täyttävä halo näkyi tammikuun puolivälissä Pälkäneellä kahdeksan jälkeen illalla. ”Näytös ei kestänyt pitkään, sillä vasemmalla näkyvä pilvi vyöryi eteen”, kuvaaja Jari Luomanen kirjoitti havainnostaan. Näytelmästä löytyi seitsemän eri haloa.

Valon ja jään taivaallinen näytelmä

Valo tekee taivaalla näyttäviä temppuja kulkiessaan jääkiteiden läpi. Syntyy kaaria, renkaita, pilareita ja läiskiä. Kun niitä näkyy useita yhtä aikaa, puhuvat harrastajat halo-näytelmästä.

Kirkkaalla säällä taivaalla voi auringon tai kuun ympärillä nähdä valoja, jotka ovat kuin pieniä ja haaleita sateenkaaria, mutta voivat risteillä moneen suuntaan.

Ilmiöt ovat haloja, joita syntyy valon taittuessa ja heijastuessa pienistä jääkiteistä.

Haloja näkyy kaikkina vuodenaikoina.

Kesällä niitä muodostuu pilvissä korkealla taivaalla. Yläpilvissä voi olla reilusti pakkasta, vaikka maan päällä olisikin helle. Silloin näytelmät voivat näkyä laajalti jopa useissa maakunnissa yhtä aikaa.

Talvella haloja syntyy myös maanpinnan lähellä olevan jääsumun ansioista. Silloin halot ovat hyvin paikallisia ja saatat nauttia näytelmästä yksin.

Yhteistä pilville ja jääsumulle on, että valo paistaa niiden läpi.

”Jos pakkanen laskee alle kuuden asteen ja ilman kosteus on riittävän korkea, alkavat olosuhteet olla hyvät. Jos pakkanen laskee alle kahdenkymmenen, näkyy useimmiten pilarihaloja reilusti”, haloharrastaja **Jari Luomanen** sanoo.

Uusi halo löytyi sattumalta

Halojen seuraamiseen liittyy tietty sattumanvaraisuus. Otollisia olosuhteita voi ennakoida, mutta koskaan ei voi tietää, muodostuuko oikeanlaisia jääkiteitä. Paras hetki näytelmästä voi kestää vain minuutin tai pari.

”Jääsumu tahtoo tulla ja mennä. Vapisevin käsin saa aina kiireessä kameran jalustaa pystyttää. Sitten on myös huippusäitä, kun jääsumu jämähtää tuntikausiksi paikalleen”, Luomanen sanoo.

Sattumalta oikealle paikalle osui **Antti Henriksson** lokakuussa Kittilässä. Hän sai upeat kuvat halosta, vaikka ei oikein tiennyt mitä kuvasi.

”Talvi alkoi juuri ja pakkanen kiristyi sopivaksi melkein kymmeneen asteeseen. Olosuhteet olivat otolliset, sillä Ylläs alkoi tykittää lunta ja taivas oli kirkas”, Henriksson kertoo.

Hän ei aikaisemmin ollut kuvannut haloja, mutta ymmärsi heti, että nyt kannattaa tarttua kameraan. Tähtiharrastajien yhdistyksen Ursan Taivaanvahti-palvelussa havainto herätti huomiota.

”Voi pyhä jysäys mikä zeniitinympäristön kaari”, eräs harrastaja kommentoi.

Kuvista löytyi 15 eri muotoa, joista yksi oli täysin uusi. Se saatiin vahvistettua tietokoneen avulla.

Henriksson saattaa saada nimensä historiankirjoihin, sillä uusia muotoja on tapana nimetä löytäjän mukaan.

Haloista löytyy luonnetta

Haloja voi nähdä kuka vain. Erityisvarusteita ei tarvita, millä tahansa kameralla voi ottaa kuvan ja lähettää sen Taivaanvahtiin.

Henriksson tosin on kokenut luontokuvaaja, joten rutiini oli hallussa. Siksi otoksista tuli niin hienoja, vaikka aihe olikin uusi.

Sitten on tietysti vakavia harrastajia, kuten Luomanen.

”Jahtaan haloja aktiivisesti. Halot ovat temperamenttisia ja aina erilaisia. Ne ovat erittäin monimuotoisia esimerkiksi sateenkaariin verrattuna”, hän perustelee.

Tänä talvena auton mittariin on tullut lähemmäs 3 000 kilometriä.

Reissuilla Luomasella kulkee toisinaan mikroskooppi mukana. Sitä tarvitaan, jotta jääkiteistä saadaan näyte. Syöttämällä kide, sen asento ja valon lähteen korkeus tietokoneelle, voidaan halo mallintaa.

Malli todistaa halon aidoksi ja sulkee pois heijastuman kamerassa tai virheen kuvankäsittelyssä. Se on tärkeää teorian kannalta. Halojen muotoja on todistettu valokuvin noin 80 kappaletta, mutta niitä uskotaan olevan vielä enemmän.

Kesällä haloja ei tarvitse erikseen jahdata.

”Kesällä harrastus on odottelua. Katsellaan sääkarttoja ja taivaanrantaa ja päivystetään”, Luomanen sanoo.

Suomi saa kehuja

Suomi on erinomainen paikka havaita haloja.

”Täällä on jääsumua ja pakkasia, mutta luonnonlunta ei kerry niin paljoa, ettei hiihtokeskuksissa lumetettaisi”, Luomanen sanoo.

Lumitykit puhaltavat pakkasella ilmaan lumen lisäksi mikroskooppisia jäähitusia. Ne leviävät laajemmalle kuin näkyvä lumi. Hiukkasten ympärille luonto muovaa ilman kosteudesta jääkiteen.

Ursan ilmakehän optisten ilmiöiden jaoston vetäjän **Juha Ojanperän** mukaan havaintoja taivaanvahtiin tulee noin tuhat vuodessa.

Meikäläiset ovat myös löytäneet uusia halojen muotoja. Esimerkiksi Moilasen kaaren kuvasi ensimmäisen kerran **Jarmo Moilanen** vuonna 1995.

Paras paikka halobongarille maapallolla on kuitenkin Etelämanner.

”Parhaat paikat siellä ovat korkealla meren pinnasta. Helposti käykin niin, että pilvilautta yhtäkkiä muuttuu jääkiteiksi. Suomalaiset ovat olleet sielläkin havaitsemassa”, Luomanen sanoo.

Jääsumussa halojen kirjo on pilviä suurempi.

”Jotkut halot näkyvät vain jääsumussa, esimerkiksi Moilasen kaari on sellainen. Syytä sille ei tiedetä. Haloissa on vielä paljon tutkittavaa”, Ojanperä sanoo.

AIMO VAINIO

HALOILMIÖ

Valo heijastuu ja taittuu jääkiteissä

Halo on valoilmiö, joka syntyy valon kulkiessa jääkiteiden läpi.
Yleisimmät halot ovat rengas valon lähteen ympärillä, auringon vierellä näkyvät sivuauringot ja pystysuorat pilarit, jotka voivat syntyä myös keinovalossa.
Haloja näkyy kesällä yläpilvissä. Talvella niitä voi nähdä myös maan lähellä olevassa jääsumussa.
Auringon haloja voi nähdä vähintään 150 päivänä vuodessa.

ANTTI HENRIKSSON

Antti Henrikssonin Kittilässä lokakuussa kuvaama näytelmä paljasti täysin uuden halon. ”Levillä oli rinteiden lumetus alkanut, joten ilmassa oli sopivasti lumikidettä. Halo oli kyllä mykistävän hieno ja suuri”, Henriksson kertoo Taivaanvahti-sivulla.

» Voi pyhä jysäys mikä zeniitinympäristön kaari.«

HALOHARRASTAJA

Haloista tuskin on matkailun vetonaulaksi

Jos haloja näkyy lumen teon aikaan laskettelukeskuksien liepeillä, voisiko niistä olla revontulien kaltaiseksi matkailunähtävyydeksi? Lumitykit vain päälle sopivan kelin sattuessa kuutamon aikaan ja turistit lepotuoleihin vällyjen alle.

Ursan optisten ilmiöiden jaoston vetäjä **Juha Ojanperä** naurahtaa ajatukselle.

”Jos ovat revontulet epävarmoja, ovat halot vielä vielä epävarmempia”, Ojanperä sanoo.

Haloharrastaja **Jari Luomanen** on samaa mieltä. Haloihin ei voi luottaa, eikä niiden syntymisestä ole takeita, vaikka olosuhteet olisivatkin kohdallaan.

”On hyvin vaikea ennustaa, milloin haloja näkyy. Tuuli voi esimerkiksi viedä jääkiteet sulan järven tai metsän ylle”, Luomanen sanoo.

Pienemmässä mittakaavassa haloja voi yrittää saada esille lampun avulla.

”Halo tarvitsee riittävän laadukkaita jääkiteitä ja valoa. Jos voimakas valo sytytetään tummaa taustaa vasten, voi näkyä hyvin harvinaisia haloja”, Luomanen sanoo.

» On hyvin vaikea ennustaa, milloin haloja näkyy. Tuuli voi esimerkiksi viedä jääkiteet sulan järven tai metsän ylle.«

JARI LUOMANEN

Onpa jääsumua yritetty tehdä kotikonstein. **Marko Riikosen** Halot-kirjassa esitellään maaliruiskun ja kompressorin yhdistelmä, jonka läpi ruiskutetaan vettä pakkasella. Se on eräänlainen jokamiehen versio lumitykistä ja tuottaa paikallisen jääsumun.

AIMO VAINIO